

„To byla ta nejlepší věc, co mě mohla v životě potkat“: pozitivní stránky vězení očima osob se zkušeností s trestem odnětí svobody

JAN TOMÁŠEK

Institut pro kriminologii a sociální prevenci

**“It was the best thing that could have happened to me in my life”: Positive aspects
of imprisonment through the eyes of people with prison experience**

Abstract: In criminology, imprisonment is traditionally associated with a negative impact on the prisoner and his or her life. However, qualitative research suggests that in individual cases, prison can play a role as a turning point in a criminal career. Article illustrates this issue and related questions using findings from research carried out in Czechia and based on semi-structured interviews with a sample of parolees. It turned out that some of them perceived prison as a unique space and time for reflection on their life so far or for a desirable change in personal priorities, or as an exceptional chance to improve their psychological resilience through managing conflict situations with fellow inmates. On the other hand, considering the prison rehabilitative programs most informants tended to emphasize their own agency in the whole process of desistance. In conclusion of the article, the possibilities of using these findings in practice are discussed, including the need to study the effectiveness of imprisonment in the broader context of desistance and the related individual and structural factors.

Keywords: prison, imprisonment, criminal career, desistance

Úvod

Vězení a trest odnětí svobody jsou naprostou většinou kriminologů nahlíženy výrazně kritickým pohledem. Důvod je zřejmý. K dispozici se nabízí nepřehledné množství výzkumů, které jasně dokládají negativní vliv uvěznění na osobnost pachatele i na různé stránky jeho života, a to dokonce do té míry, že namísto

zamýšleného nápravného či odstrašujícího účinku se ve výsledku jedná spíše o kriminogenní faktor, který pravděpodobnost dalšího potrestání paradoxně zvyšuje (Nagin et al., 2009; Vieraitis et al., 2007). Tento nepříznivý efekt obvykle souvisí s nežádoucím působením spoluvězňů (Maruna & Toch, 2005), ztrátou odpovědnosti za vlastní chování vlivem institucionalizace (Crewe, 2011; Rennie & Crewe, 2023), silně stresujícími podmínkami ve věznicích majícími zhoubné následky v oblasti duševního i fyzického zdraví (Mills & Kendall, 2016), se zpřetrháním vazeb na blízké osoby a rozpadem vztahů v rodině (Murray, 2005), silným společenským stigmatem (Sampson & Laub, 2006) nebo s radikálním zhoršením ekonomické situace odsouzeného a propadem jeho životní úrovně (Visher & Travis, 2003).

Jak ovšem upozorňují někteří autoři (viz např. Van Ginneken, 2016; Crewe & Ievins, 2020), poznatky tohoto druhu obvykle vycházejí z kvantitativních studií uskutečněných na rozsáhlých vzorcích pachatelů. Ty mohou do jisté míry klamat, neboť zakrývají důležité individuální rozdíly. Z kvalitativně pojatých výzkumů vyplývá, že v životních narativech některých pachatelů sehrává pobyt ve výkonu trestu odnětí svobody roli pozitivního bodu obratu či zlomu v kriminální kariéře (Crewe, 2024; Ginneken, 2016; McNeill & Schinkel, 2016). Jinými slovy řečeno, navzdory všem prokazatelným a výše vyjmenovaným problémům se zdá, že v jejich případech vězení přeci jen „zafungovalo“.

Taková zjištění by nás neměla ponoukat ke změně celkového přístupu k trestu odnětí svobody. Rozhodně je nelze brát jako argument k jeho ještě většímu využívání, neboť o stinných stránkách uvěznění a jeho devastujícímu dopadu na jedince i celou společnost není pochyb (Schinkel, 2014; Van Ginneken, 2016). Zároveň bychom ale případy, v nichž se desistenční potenciál trestu odnětí svobody projeví, neměli ignorovat, či dokonce popírat. Zaměření se na ně, a především pak na konkrétní podmínky, za nichž se objeví, může naopak velmi prospět aktuálním diskusím o celkovém pojetí trestání a o možnostech, jak propojit poznatky o procesu ukončování kriminální kariéry s principy odborného působení na pachatele.

Cílem předkládaného článku je ilustrovat tuto problematiku na datech z nedávno ukončeného výzkumného projektu, na jehož realizaci se společně podílely Sociologický ústav AV ČR, Psychologický ústav AV ČR a Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Zabýval se faktory recidivy a desistence, přičemž jeho unikátnost v českém prostředí spočívala v kombinaci kvantitativních a kvalitativních dat, stejně jako v longitudinálním a prospektivním pojetí. Využity budou poznatky z rozhovorů, které výzkumníci opakovaně vedli se skupinou 50 osob podmíněně propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody s uloženým dohledem probačního úředníka. Konkrétně budou diskutovány jejich osobní zkušenosti s pobytem ve výkonu trestu odnětí svobody, zejména pak ve smyslu subjektivně vnímaného pozitivního vlivu uvěznění na změnu životního stylu a opuštění kriminální kariéry.

Struktura článku je následující. Nejprve budou stručně shrnuty poznatky z dostupných kriminologických výzkumů, které se věnují procesu ukončování kriminální kariéry a roli, kterou v něm může sehrát pobyt ve výkonu trestu odnětí svobody. Poukázáno bude na důvody, proč je uvěznění většinou kriminologů vnímáno jako překážka desistence, a nikoli opatření na podporu jejího dosažení. Současně budou ale představeny i koncepty, které předpokládají, že za určitých okolností může trest odnětí svobody k ukončení kriminální kariéry přispět. Následně bude popsán výzkumný projekt, z něhož čerpá empirická část článku. V ní pak budou postupně analyzovány čtyři konkrétní prvky uvěznění, které se v rozhovorech s informantyjevily jako příznivé z hlediska potenciálního vlivu na další život daných osob a ukončení trestné činnosti. Jedná se o odstrašující efekt trestu, dostatek času pro přehodnocení osobních priorit, možnost zvýšit vlastní psychickou odolnost díky kontaktům se spoluvězni a také o možný účinek odborného zacházení a vězeňských programů. V závěru jsou pak nastíněny možnosti, jak prezentované poznatky využít v rámci snah o celkové zefektivnění trestu odnětí svobody.

Desistence a trest odnětí svobody

Zvýšený zájem kriminologů o desistenci je historicky spojen s prudkým rozvojem a popularitou longitudinálních výzkumů kriminální kariéry na konci 20. století a přelomu tisíciletí (Carlsson & Sarnecki, 2016; Rocque, 2017). Právě z jejich závěrů bylo možno odvodit, že faktory, které vedou pachatele k upuštění od trestné činnosti, jsou často specifické a rozhodně nemusejí bezprostředně souviset s otázkou, proč se daný jedinec na cestu zločinu vydal nebo co ho na ní po příslušný čas udrželo (Maruna & LeBel, 2010). Vedle tradičního zájmu kriminologů o příčiny kriminality se tak jejich pozornost nově obrátila také k příčinám ukončování kriminální dráhy (Farrall & Calverley, 2006). Do rozpravy o tom, které z příslušných prvků lze označit za nejvýznamnější, se přitom podle očekávání naplno promítl tradiční spor sociálních věd o vlivu subjektivních a objektivních faktorů na lidské chování (Bersani & Doherty, 2018).

Na jednu stranu se tak nabízejí teorie zdůrazňující roli činitelů vnějších, tedy zejména působení různých sociálních institucí a vazeb, které si k nim jedinec v průběhu života vytváří. Za stěžejní bývá považována zejména Sampsonova a Laubova (2003, 1993) teorie věkově odstupňované neformální sociální kontroly. Na jejím základě je možno osvětlit, proč se bodem obratu v kriminální kariéře stávají takové životní události, jako je vstup do manželství (Airaksinen et al., 2023; Bersani et al., 2009; Skardhamar et al., 2015), narození potomka (Abell, 2018; Monsbakken et al., 2013) nebo nalezení stabilního zaměstnání (Apel & Horney, 2017; Uggen, 2000). Na stranu druhou existují teorie, podle nichž hrají zásadnější úlohu spíše faktory vnitřní, spojené s osobní motivací a aktérským přístupem samotného pachatele, respektive se změnou jeho pohledu na sebe sama (Giordano et al., 2002; Maruna, 2001; Paternoster & Bushway, 2009). Trvalé opuštění kriminální kariéry se podle tohoto pojetí neobejde bez osvojení si nové a prosociální identity (Maruna & Farrall, 2004; Vaughan, 2007), případně bez výrazné proměny životního narativu (Maruna, 2001; King, 2013; Stone, 2016; Villman, 2023).

V současné době se spíše než s vyhraněným příklonem k jedné z uvedených pozic setkáváme se snahou studovat desistenci jako pomyslný průsečík obou skupin faktorů (srov. např. Fernando, 2024; Segev, 2020; Weaver, 2016). Ukončení kriminální kariéry je tak v principu chápáno jako volba či rozhodnutí konkrétního jedince, který chce změnit dosavadní způsob života a aktivně k tomu podniká potřebné kroky. Zároveň se však předpokládá, že tato volba sama je vždy podmíněna jeho dosavadními zkušenostmi, stejně jako situací, v níž se aktuálně nachází a která do značné míry předurčuje i všechny budoucí varianty (Shapland & Bottoms, 2011). Svůj osud tak desistující pachatel nemá plně pod kontrolou, neboť možnosti, které se mu nabízejí, mají vždy svoje sociální, ekonomické a kulturní souvislosti (Farrall & Bowling, 1999).

Výzkumy desistence podněcují k měnícímu se pojetí odborného působení na pachatele. Oproti hnutí „What works“, které určovalo ráz kriminologických diskusí na konci uplynulého století (srov. např. Bonta & Andrews, 2010; Holin & Palmer, 2006), se pozornost desistenčních konceptů přesouvá od účinku konkrétních rehabilitačních programů a intervencí k přirozeným životním procesům. Předpokládá se, že změny, které se odehrají v běžném sociálním prostředí a jejichž základem je věkově podmíněné osvojování si žádoucích rolí, jsou ve vztahu k ukončení kriminální kariéry podstatně významnější než jakékoli intervence justičního systému (Maruna & LeBel, 2010). Expertní postavení odborných pracovníků, s nimiž pachatelé v rámci nápravné péče přicházejí do styku, je i díky tomu nově redefinováno na roli jakýchsi průvodců či asistentů desistence. Hlavní a rozhodující roli v celém procesu totiž nemůže sehrát nikdo jiný než pachatel sám (McNeill, 2006; McNeill & McCulloch, 2008).

Vzhledem k uvedenému není překvapením, že trest odnětí svobody bývá ve studiích věnovaných desistenci pojmán spíše jako překážka, nikoli prostředek či vhodný nástroj k jejímu dosažení nebo usnadnění (Farrall & Calverley, 2006). Leží-li hlavní zdroje změn chování v běžném a každodenním životě, trest odnětí svobody od nich dotýčnou osobu principiálně „odřezává“ (Schinkel, 2014). Neplatí to ale jen

pro samotný pobyt za mřížemi, ale i pro období, které následuje po něm. Výzkumy dokládají, že většina propuštěných čelí podstatně zhoršenému uplatnění ve standardních sociálních rolích, a to jak v oblasti rodiny a osobních vztahů, tak v zaměstnání a občanském životě (srov. např. Durnescu, 2019; Mertl, 2022, 2020; Pager, 2003; Visher & Travis, 2003). Můžeme-li navíc za jeden z klíčových aspektů desistence spolehlivě označit aktérský přístup pachatele a jeho upřímné přesvědčení o tom, že svůj život dokáže vlastním přispěním změnit (srov. např. Burnett & Maruna, 2004; Khan, 2023; Liem & Richardson, 2014), pak trest odnětí svobody, a zvláště jeho dlouhé trvání, vedou k přesně opačnému stavu. Odpovědnost za sebe sama i schopnost či připravenost aktivně řešit problémy všedního života se pod jeho vlivem prokazatelně vytrácejí (Soyer, 2013).

Kvalitativní výzkumy nahlízející proces ukončování kriminální kariéry perspektivou samotných desisterů nicméně naznačují, že navzdory všem problémům a překážkám, kterým je pobyt ve vězení i jeho společenské důsledky vystaví, ho někteří z nich i tak vnímají jako významný bod obratu k pozitivním změnám chování. Jak je něco takového možné? Opomeneme-li pro tuto chvíli účinek speciálních vězeňských programů, důvodů i tak najdeme více. Uvěznění může například poskytnout potřebný, a hlavně okamžitý únik z nepříznivého prostředí. Jak uvádějí Crewe s Ievins (2020), pro některé pachatele jsou podmínky ve věznici nesrovnatelně lepší než jejich běžná životní situace. Typicky se jedná o osoby, které se potýkají se závislostí na návykových látkách nebo žijí v patologických a poškozujících partnerských či rodinných svazcích. Radikální vytržení z dlouhodobě neúnosného stavu pak může být příslovečným záchranným kruhem, který poskytne prvotní impulz pro nastartování potřebných změn.

Relativně často popisují úspěšní desisteri pobyt ve vězení jako mimořádnou příležitost k zamyšlení se nad vlastním životem a jeho dosavadním i budoucím směřováním (srov. Farrall & Calverley, 2016; Kazemian, 2020; Schinkel, 2014). Jak připomíná Ievins (2023), čas strávený za mřížemi je zcela specifickým prožitkem žití mimo hranice života běžného, definovaný citelnou absencí všeho, co je pro jedince

podstatné a na čem mu skutečně záleží. Nezapomínejme, že svoji osobní identitu si každý z nás utváří z takových prvků, jako je rodina, přátelé, zaměstnání, úspěch v různých oblastech společenského života či majetek. To vše s nástupem do vězení dočasně mizí, což vede k tendenci pohlédnout na sebe sama jinou perspektivou (Jarman, 2020). Dochází tak často alespoň k částečnému přehodnocení stávajících priorit a zájmů (Laursen, 2023). Ojedinelé nebývá v těchto souvislostech ani připisování významné role víře či náboženským aktivitám, s nimiž se odsouzení ve vězení setkávají (Giordano et al., 2008; Hallett & McCoy, 2015; Maruna et al., 2006). To vše pak může ve výsledku vést k formování osobních narativů, které výše citovaní Crewe a Ievins (2020) označují jako reinventivní. Pobyt ve výkonu trestu odnětí svobody je v nich líčen jako klíčové životní období, v němž se dané osobě podařilo objevit či znovu nalézt svoje pravé a lepší „Já“.

Prozření tohoto typu může navíc úzce souviset se subjektivním pocitem, že právě ve vězení se jedinec ocitl na samém dně dosud uplynulého života. Proces následné desistence pak může být niterně chápán a interpretován jako symbolický odraz směrem vzhůru, neboť dno je současně místem, z něhož lze už pouze a jen stoupat (Chen, 2018). Uvažovat o takovém typu myšlenkových pochodů můžeme též jako o jednom z příkladů posttraumatického růstu (van Ginneken, 2016). Jak uvádějí Vanhooren et al. (2018), reakcí na překonání krajně nepříznivých životních situací bývá v mnoha případech změna prožívání sebe sama, a to zejména ve smyslu sebezdokonalení, uvědomění si důležitých hodnot nebo získání větší odolnosti vůči budoucím strastem a problémům. Podle citovaných autorek existuje řada studií, které potvrzují, že negativní a často i velmi šokující zkušenosti s trestem odnětí svobody mohou v tomto smyslu poskytovat stejný transformační potenciál, o jakém hovoří například pacienti léčící se z vážných a život ohrožujících nemocí nebo oběti přírodních a jiných katastrof.

Vzhledem k objektivně limitované kapacitě českého kriminologického a penologického výzkumu není překvapením, že domácí autoři se v souvislosti sžitými zkušenostmi odsouzených zaměřují spíše na tradiční otázku negativních

aspektů trestu odnětí svobody (srov. např. Dirga et al., 2015; Juříček, 2024; Mertl, 2022, 2020). Rostoucí zájem o problematiku desistence a o faktory, které ji podmiňují, může ale nepochybně přispět k tomu, že se zájem našich odborníků rychle rozšíří na další otázky a témata. Příkladem takto šířeji pojaté studie je projekt „Faktory recidivy a proces ukončování kriminální kariéry v kontextu podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody“ realizovaný v letech 2023–2024 Sociologickým ústavem AV ČR, Psychologickým ústavem AV ČR a Institutem pro kriminologii a sociální prevenci.¹ Právě z něj čerpá empirická část tohoto článku.

Výzkumný vzorek a metodologie

Hlavním cílem projektu bylo identifikovat významné individuální a sociální faktory ukončování kriminální kariéry a následně tato zjištění využít ve formě konkrétních a praktických doporučení pro činnost Vězeňské služby ČR a Probační a mediační služby (podrobně k tomu viz Krulichová et al., 2023). Ve výzkumu byly kombinovány kvalitativní a kvantitativní metody, přičemž koncipován byl jako výzkum longitudinální a prospektivní. Právě dlouhodobé a průběžné sledování výzkumného vzorku je z hlediska desistence ideální. Klíčové události a změny mohou být v tomto pojetí studovány bezprostředně, tedy nikoli s časovým odstupem, z něhož by mohla vyplynout nežádoucí zkreslení či nepřesné interpretace (k tomu více viz např. Gälnder, 2020; Healy, 2014).

Výzkumný soubor tvořilo 532 klientů Probační a mediační služby, kteří byli podmíněně propuštěni z výkonu trestu odnětí svobody a kteří na některé z předem zvolených 10 středisek napadli v období listopadu 2020 až října 2021. Celkem 50 z nich (40 mužů a 10 žen, průměrný věk v okamžiku propuštění 40 let) bylo zařazeno i do kvalitativní části studie založené na polostrukturovaných rozhovorech. Tento vzorek byl ve spolupráci s Probační a mediační službou sestaven tak, aby co nejvíce pokryl rozmanitost jejích klientů, a to zejména ve vztahu k typu předchozí trestné činnosti (majetková, násilná, hospodářská apod.). Záměrem výzkumníků bylo

¹ Projekt byl podpořen Technologickou agenturou ČR (TL03000019).

uskutečnit s každým z těchto informantů pět rozhovorů v průběhu prvních 18 měsíců po propuštění, tedy zhruba každé čtyři měsíce. V plném rozsahu se tento plán podařilo realizovat u 43 informantů, u zbývajících proběhla alespoň část zamýšlených setkání. Celkem bylo uskutečněno a následně i analyzováno 233 rozhovorů.

Všichni informanti byli s účelem výzkumu i jeho procedurami předem seznámeni a svou účast v rozhovorech stvrdili podpisem. Mimo jiné jim bylo zdůrazněno, že rozhovory se mohou týkat témat, která pro ně nebudou příjemná. K určitým otázkám se proto nemuseli vyjadřovat, eventuálně mohli spolupráci kdykoli a bez udání důvodů ukončit. Ujistěni byli také o tom, že účast ve výzkumu nikterak neovlivní průběh či výsledek zkušební doby podmíněného propuštění, a to ani v pozitivním, ani negativním smyslu. Žádná z informací, které výzkumníkům svěřili, nebyla s jejich probačním úředníkem sdílena. Samotné rozhovory byly prováděny speciálně vyškolenými tazateli, kteří je se souhlasem informanta zaznamenávali na diktafon. Zvukové soubory byly následně za přísných bezpečnostních pravidel přepsány a anonymizovány, aby výsledný text neobsahoval žádné reálie umožňující osobní identifikaci kohokoli z účastníků.

Tematicky se rozhovory zaměřovaly na ty oblasti života informantů, u nichž teorie a výzkumné poznatky předpokládají přímou či nepřímou souvislost s kriminální kariérou a procesem jejího ukončování. Pozornost tak byla mimo jiné věnována předchozí trestné činnosti informanta, jeho dosavadním kontaktům se systémem trestní justice, rodinnému životu a osobním vztahům, zaměstnání, ekonomické situaci či případným závislostem na návykových látkách. Část otázek se přímo zaměřila na výkon trestu odnětí svobody. Informanti byli dotazováni jak na celkové zhodnocení daných zkušeností, tak na různé konkrétní aspekty uvěznění, jako je odloučení od rodiny, spoluvězni, programy zacházení, činnost odborných zaměstnanců nebo možnost zaměstnání.

Pro účely tohoto článku byly využity poznatky z tematické analýzy všech rozhovorů uskutečněných v rámci citované studie (srov. Krulichová a kol., 2023).

Kombinován v ní byl přístup deduktivní a induktivní, a to s cílem porovnat zkušenosti klientů Probační a mediační služby s nejvýznamnějšími teoretickými koncepty desistence, s nimiž se lze v současné kriminologické literatuře setkat a zároveň otevřít prostor i novým či dosud jen okrajově diskutovaným tématům, která z rozhovorů spontánně vyplynou (Braun & Clarke, 2006). Následující text se konkrétně věnuje té části výroků, v nichž se informanti zmiňovali o příznivém efektu trestu odnětí svobody na jejich další život, a to ve smyslu ukončení kriminální kariéry nebo předcházení riziku recidivy. Nepůjde tím pádem o komplexní zprávu o celém výzkumu a jeho závěrech, ale pouze o cílené představení poznatků, které mohou podnítit diskusi o dosud spíše opomíjených aspektech trestu odnětí svobody v našich podmínkách. Ze stejného důvodu je nutné zdůraznit i skutečnost, že celkově hodnotila naprostá většina informantů svůj pobyt ve vězení velmi nepříznivě, tedy zcela v duchu výše diskutovaných negativních aspektů trestu odnětí svobody. Jakkoli tak následující řádky hovoří o jeho dílčích prvcích s desistečním potenciálem, rozhodně se nejednalo o zkušenost, jakou by naši informanti dobrovolně či ze své vlastní vůle vyhledávali.

Vězení jako záruka odstrašení

I vzhledem k výše uvedené poznámce o převažujícím negativním hodnocení trestu odnětí svobody není překvapením, že zdaleka nejčastější reakcí informantů na otázky týkající se jeho eventuálního přínosu bylo zdůrazňování silně odstrašujícího účinku. Velká část dotázaných měla tendenci líčit v rozhovorech sebe sama jako v zásadě slušné a normální jedince, kteří mezi ostatní odsouzené již z principu nepatřili. Podmínky ve věznicích navíc často popisovali jako velmi špatné až otřesné, a to zejména ve smyslu přeplněných cel, permanentního stresu, nevyhovující hygieny, nekvalitní stravy, nedostatečné zdravotní péče, násilí a vulgárního chování mezi vězni či okázalého nezájmu většiny pracovníků o odsouzené a jejich osobní situaci i problémy. Současně se hluboce trápili chybějícím kontaktem se svými blízkými, nudou či pocitem, že kvůli trestu přicházejí o významnou část svého

života. Přírozenou reakcí „normálního člověka“, za kterého se považují, je jejich snaha přetavit tyto negativní zkušenosti do pevného a zcela upřímného rozhodnutí nikdy se již do výkonu trestu odnětí svobody nevrátit:²

Jako poučí vás to dost jako. Jako když je to rozumný člověk, tak jako se z toho jako ponaučí a už nechce nikdy zpátky jako. (RES24)

Pozitivní stránku? Asi to, že sem si uvědomila, že už se tam v životě nechci vrátit... Určitě ne, nikdy v životě. I ty lidi, co jsem tam viděla, co vůbec jako se to tam sešlo jako všechno možný, jo, za, když to řeknu upřímně, za exoty, tak prostě... Opravdu tam ne... No hrozný, no. Taková další moje taková negativní, ale vlastně i pozitivní zkušenost, jo. Že jako vím, že to, že to není sranda jako. (RES33)

Citované výroky odpovídají teoriím, které desistenci pojmají jako racionální volbu. Pachatel podle nich zvažuje přínosy i zápory trestné činnosti, přičemž jakmile její stinná stránka převáží nad pomyslnými zisky, nemá důvod v kriminální kariéře pokračovat (Paternoster & Bushway, 2009). Přísné tresty, a zejména zde diskutovaný pobyt ve vězení, by měly na příslovečnou „misku vah“ přispívat rozhodujícím způsobem. Nelze ovšem přehlédnout, že jakkoli je tento typ narativů mezi odsouzenými rozšířený (srov. např. Schinkel, 2014; Soyer, 2013), stojí ve zjevném rozporu s tím, co nám o penologické recidivě prozradí domácí i zahraniční vězeňské statistiky či výzkumy. Skutečnost je taková, že polovina i více odsouzených se do výkonu trestu vrací (Nagin et al., 2009; Scheinost et al., 2015). To ovšem neznamená, že bychom upřímnost daných vyjádření měli automaticky zpochybňovat. Mnohé nasvědčuje, že většina pachatelů si skutečně přeje vést běžný a normální způsob života, avšak z nejrůznějších důvodů toho prozatím nejsou schopni (k tomu více viz

² Následné citáty našich informantů jsou uváděny doslovně, tedy včetně nespisovných a hovorových výrazů. Ke každému citátu je přidán kód, pod nímž byl informant v rámci celého šetření veden.

např. Barry, 2006; Ward & Maruna, 2007). Důvodem bývají zejména nepříznivé sociální a ekonomické podmínky (Shapland & Bottoms, 2011).

Zaměřit se můžeme nicméně na faktory, které pravděpodobnost odstrašujícího efektu vězení zvyšují. Zásadním se jeví především věk. S přibývajícím roky života se pobyt za mřížemi zjevně snáší hůře, a tak i jedinec, kterého v minulosti výkon trestu odnětí svobody od dalších kriminálních skutků neodradil, může svůj pohled změnit:

V životě už bych to nechtěl zažít.... Jako jak to říct, bylo to jako, pro mě to byl prostě děs, no jakože to jako v padesáti tam jít jako a mezi těma mladýma... A hodně lidí, jakože na malém prostoru, že, a furt se něco děje, že, tak člověk neví, co, jako člověk je dvacet čtyři hodin ve stresu, že protože jednak neví, co někomu švihne v hlavě, že praští ho nebo něco. (RES13)

Starší pachatelé za sebou obvykle mívají i delší kriminální kariéru, a tím opakované zkušenosti s trestní justicí. Také to může sehrát významnou roli. Jak ve své teorii odloženého odstrašení předpokládají Cusson s Pinsonneaultem (1986), k rozhodnutí ukončit kriminální kariéru zpravidla nedochází v reakci na první trest, ale až kvůli postupné kumulaci nepříjemností spojených s tresty opakovanými, a zejména pak s přibývajícím pobyty ve vězení. Pachatelé s rostoucím počtem skutků navíc logicky čelí vyšší pravděpodobnosti zadržení po jejich spáchání a nepříjemnou se pro ně stane také soudní praxe spočívající v zohledňování recidivy při ukládání trestů. Není proto divu, že stejně jako v jakémkoli jiném oboru lidské činnosti, i v oblasti zločinu dochází k jevu, který označujeme jako profesní vyhoření (srov. Sparkes & Day, 2016).

První trest jsem byl o dost mladší než teď, nebyl tak dlouhý a vlastně bral jsem to takovou jako takovou hodně špatnou zkušenost. A ten druhý trest, tam už to bylo horší v tom, že jsem byl starší, měl jsem takovej jinej náhled na ten svět a délka toho trestu a to všechno kolem bylo natolik frustrující, že se to nedalo zvládat psychicky. Nešlo to, nešlo o to, že by se to nedalo zvládnout fyzicky nebo

takhle, ale prostě psychika, která působila ze všech stran, vlastně tak se nedala zvládnout. (RES2)

Člověk to vlastně fakt hodnotí, aspoň teda já, pro mě to je úplně jinak, jo. Že prostě řekne: „Ne. Pokud cokoliv udělám, tak půjdu zpátky,“ jo. Plus ta moje čtyřletá podmínka, je neskutečný. Takže i kdybych já dostal za krádež v obchodě půl roku, tak k tomu mám ty čtyři roky, a to je strašný. No a i ta výše podmínky hraje, si myslím, svojí roli. A když takhle někoho vykopnou a má třeba půlrok a dostane ho na rok, tak mu to je v uvozovkách jedno. Protože půlrok odsedíte, vězňové říkají, na ešusu u dveřích. Ale prostě, jo, ty vyšší podmínky, ty prostě mají, si myslím, větší účel. (RES7)

Racionální rozhodnutí, k němuž mohou obavy z dalších či přísnějších trestů vést, ovšem nemusí být samo o sobě dostačující. Většina pachatelů čelí v průběhu desistence řadě problémů a překážek, vyplývajících z předchozího životního stylu i společenské stigmatizace. Aby v kritických situacích obstáli, musí dojít k podstatně hlubším změnám na úrovni osobní identity, nikoli jen myšlení a úvah (F-Doufor et al., 2015). V kriminologické literatuře se v této souvislosti využívá termín sekundární desistence (Maruna & Farrall, 2004), případně desistence v identitě (Nugent & Schinkel, 2016). Nevystihuje již pouze stav aktuálního ne-páchání trestných činů, ale také výrazný posun ve způsobu, jak daná osoba vnímá sebe sama a svoji roli ve společnosti. Nové „Já“, které si postupně utváří, se musí zřetelně distancovat od předchozího, kriminálního „Já“. Z toho pak také vyplývá, že asociálnímu chování se již desister v této fázi životní změny nevyhýbá jen kvůli obavám z hrozících trestů či návratu do vězení, ale především proto, že by se dostal do příkrého rozporu se sebou samým (Giordano et al., 2002). Jak dokládají následující odstavce, i o takové subjektivní transformaci někteří z našich informantů v souvislosti s trestem odnětí svobody hovořili.

Vězení jako vzácný čas rozjímat a přemýšlet o životě

Trest odnětí svobody jedince vytrhává z běžného prostředí a nabízí mu ojedinělou příležitost podívat se na svůj život s určitým odstupem, umocněným strádáním po lidech, činnostech nebo věcech, které jsou pro něho důležité a zároveň po dobu uvěznění nedostupné (Ievins, 2023; Jarman, 2020). Naši informanti v tomto směru poukazovali i na skutečnost, že oproti každodennímu shonu všedního života je pobyt ve vězení charakteristický značným množstvím volného času. Ten odsouzeného nutí zaobírat se vlastními myšlenkami, neboť možnosti, jak se rozptýlit, jsou oproti životu mimo vězeňská zařízení notně omezené. Výsledkem takových setkání či rozhovorů se sebou samým pak může být nejen přehodnocení osobních priorit, ale především touha zaměřit se do budoucna na to, co je v životě opravdu podstatné.

Tak každopádně to dá hodně člověku do života, že jo. Že si uvědomí to, co dělal před tím, a tak. Tam je spousta času, aby si tohleto všechno promyslel, aby si uvědomil, jestli tam chce zůstat nebo nechce zůstat, a udělal všechno pro to, aby tam prostě nemusel být. (RES12)

Člověk prostě přemýšlel, co měl, co ztratil, co může ztratit. Takže jsem možná nějaký priority přehodnotil, co je prostě v mém životě přednostnější, než to bylo... Tam prostě byl ten čas na to, tam opravdu se dostáváte z té, jste absolutně odřezaný od rodiny od přátel, od všeho, absolutně se dostáváte do svého světa jinde. (RES11)

Část informantů byla přesvědčena, že změny, které se během uvěznění v jejich nitru odehrály, mají trvalý charakter a projevují se i dlouho poté, co byli z výkonu trestu odnětí svobody propuštěni. Popisovali, jak si nyní mnohem více váží hodnoty svobody, zdraví či lásky svých blízkých, ale též zcela obyčejných a všedních okamžiků, o které je uvěznění dočasně připravilo. V jejich případě tak můžeme skutečně uvažovat o výše diskutovaném efektu posttraumatického růstu.

Já jsem odcházel s pocitem, jo, začal jsem si více uvědomovat úplně běžný věci, že tráva roste, jak vypadá květinka a tak dál...Jo, tak tato zkušenost, to jsem si před tím, tak jako neuvědomoval, jak je to vzácné, jo, že jako i třeba blízké osobě včas říct, že ji mám rád jako, jo, a pořád... To tak člověk vlastně pomíjí. (RES27)

Nedobrovolné vyloučení z běžného života a odstup od něj pravděpodobně napomáhají i tomu, aby odsouzený viděl svoje předchozí asociální chování v nových souvislostech. Někteří informanti tak do reinventivních narativů, v nichž popisovali zrod nového „Já“, zahrnuli uvědomění si škod, které svou trestnou činností způsobili ostatním lidem. Nejednalo se přitom jen o přímé oběti jejich skutků, ale také – a často především – o vlastní rodinu a další blízké osoby.

Jako každopádně se to hodí, hodí se to a jsem rád, že jsem takovou zkušenost měl... Protože kdybych tu zkušenost neměl, tak nevím, jak bych dopadl. Asi bych teď nebyl tady, kde jsem... Než jsem vlastně šel do výkonu trestu, tak jsem vlastně byl takovej, že mi bylo všechno jedno, jak děti, ty přítelkyně, vůbec jsem se nezajímal, jestli doma něco maj nebo nemaj, prostě jsem se sebral, byl jsem pryč a žil prostě svůj život jinde. Teď vlastně vidím po té zkušenosti, po tom čase, co jsem tam měl vlastně přemejšlet, o tom, co jsem to vlastně jako udělal, jak jsem něco takovýho jako táta mohl dopustit jak dětem, tak – skoro svý – ženě... Na to jsem potřeboval ten čas, já a moje hlava, podívat se na to všechno zpátky, co jsem dělal a podívat se na ně, jak museli kvůli mně žít a co tam všechno kolem jakoby... (RES19)

Myslím si, že každý člověk, který se tam dostane, myslím každý normální člověk, který se dostane do vězení, má určité výčitky svědomí. Ať je to vůči sobě, rodině, nebo obětem ze své činnosti, tak prostě je tam dostatek času na to, aby se tam člověk nějakým způsobem předělal uvnitř a udělal si takovej vnitřní náhled. (RES6)

Pro jednu z informantek se důležitým zdrojem či katalyzátorem změny osobní identity stalo setkání s vírou. Stojí za zmínku, že s příběhy tohoto druhu se v literatuře věnované desistenci setkáváme relativně často. Jak připomínají Maruna et al. (2006), obrácení se k Bohu umožní odsouzenému nejen vyrovnat se s problematickou minulostí a dočkat se odpuštění, ale také čerpat z víry potřebnou sílu pro překonávání nepříjemných situací, k nimž ve vězení dochází, nebo ve své negativní zkušenosti nalézat hlubší smysl přesahující běžnou lidskou existenci.

Když jsem nastoupila do vazební věznice, tak po tom prvotním šoku, asi po těch prvních třech dnech, mi tam jedna ta spoluodsouzená říkala, že bysme se jakoby mohly zastavit v kapli, nebo zastavit... Mohly bysme si napsat žádanku, aby nás teda vyzvedli, tam pracuje pan kaplan [X], a on si nás tam vyzvedl. A jakoby opravdu musím říct, že prostě jeho slova, a já jsem tak jako to povědomí měla, jo, ale tu skutečnou víru, prostě takovej ten, to nabytí prostě, když jsem se jako... Najednou se mi ten život zdál lehčí, tak to prostě přišlo právě v tý vazební věznici, tam jsem si vlastně přečetla Novej zákon. (RES4)

Vnímá-li napravující se pachatel pobyt ve výkonu trestu odnětí svobody jako zlomový, nepřekvapí nás, když o uvěznění zpětně hovoří jako o životní zkušenosti, za kterou je svým způsobem vděčný. Rekonstrukce osobní minulosti, v jejímž rámci jsou negativní zážitky transformovány do podoby stavebních kamenů pro současné „lepší časy“, je ostatně něčím, co v desistenčních narativech zaznamenáváme často (srov. Maruna, 2001). Vězení tak může na jednu stranu představovat absolutní dno, kam se jedinec propadl, ale témuž bodu později začne rozumět i jako místu zásadního a pozitivního významu, neboť právě v něm symbolicky započala cesta vzhůru (srov. Schinkel, 2014). Nebýt měsíců či let strávených za mřížemi, život by se dál ubíral špatným směrem.

Že jsem se dostal do vězení, jako z globálního, to byla ta nejlepší věc, co mě mohla v životě potkat. Ne kvůli tomu samotnému vězení, ale kvůli tomu, že jsem

si spořádal hodnoty v životě a pochopil jsem, co je pro mě..., kudy vede moje cesta v tom životě. A dobrovolně se nikdo nenechá zavřít, ani já ne, ale teďka to musím hodnotit jako velice dobrou zkušenost. Protože já, kdybych se do toho vězení nedostal, tak bych si, tak bych žil nějakým způsobem, ale tyhle věci by mně nikdy nedošly. A to je ten zásadní, to jakoby ten přínos. Já bych, já bych to trochu nazval jakoby školení. Školení dvou a půlleté školení, za to, abych dalších zbytek života ho mohl žít tak, jak chci, jo, za to jsem musel zaplatit tu daň. Ty dva a půl roku. (RES48)

Z některých výpovědí bylo možné vyvodit, že důležitou roli ve zmíněných procesech či úvahách sehrávali spoluvězni. Jejich prostřednictvím si část informantů konkretizovala představu, co kriminální životní styl obnáší a jaké mohou být jeho dlouhodobé dopady.

Tam máte spousta příkladů, jak můžete dopadnout. A hodně blbejch příkladů... Já jsem viděl ty lidi, který vlastně mohli dřív bejt třeba jako já. To nevim samozřejmě, ale předpokládal jsem, že třeba jednou, když byli mladší, tak byli jako já... A jak dopadli dneska... (RES44)

Podle Paternostera a Bushwaye (2009) mohou být právě myšlenky tohoto druhu jedním z rozhodujících impulzů k desistenci. Mnozí pachatelé bohužel nejsou schopni vytvořit si představu sebe sama v prosociálních a zároveň i reálných a pro ně samotné přitažlivých životních rolích. Co se ale většinou z nich vybaví velmi snadno, je nepříjemný a znepokojující obraz konce, k němuž jejich aktuální životní styl nevyhnutelně povede, nedojde-li zavčas k razantní změně. Výše uvedený citát naznačuje, že starší a opakovaně trestaní spoluvězni mohou pro podobné představy posloužit jako velmi živý a působivý vzor.

Vězení jako trenážér pro výcvik vlastní psychické odolnosti

Spoluvězni byli v souvislosti s pozitivním dopadem vězení zmiňováni i v dalších neméně zajímavých souvislostech. Připomeňme, že základem či ústřední linkou mnoha výpovědí bylo přesvědčení informantů o jejich naprosté odlišnosti od běžné vězeňské populace. Čas strávený ve výkonu trestu odnětí svobody i proto popisovali jako složité období, v němž byli nuceni pobývat ve společnosti lidí, s nimiž by se za běžných okolností nikdy nesetkali. Rozdíl spatřovali jak na úrovni osobnostní, tak z hlediska životních hodnot či norem chování.

Říkám, já sem člověk, který se dokáže ovládat, a myslím, že vím, jak mám jednat, že sem sociálně normálně zařaditelný. Nemůžu se vůbec srovnávat s tou... Já nebudu říkat chátra, ale je to chátra, co jsem s ní seděl. Protože to jsou opičáci, tam opravdu nepatřím. (RES11)

I v těchto nepříjemných kontaktech ale někteří informanti dokázali rozpoznat příznivou stránku. Vnímali je jako zvláštní a cennou příležitost zdokonalit své osobní vlastnosti či schopnosti spojené zejména se sebekontrolou a řešením mezilidských konfliktů.

Já jsem je (spoluvězně, pozn. autora) pojmenoval jako osobní trenéry, a naopak jsem jim za každou tu zkušenost ošklivou děkoval, že v Americe bych se za toho osobního trenéra nedoplatil... Takže jsem to bral jako kurz sebeovládání... (RES22)

Také v tomto případě zaznívaly názory, že nově nabyté zkušenosti se po propuštění přenášejí do běžných životních situací.

Já jsem se naučil prostě nerozčilovat se, protože já jsem měl jasný cíl, já jsem měl cíl dostat se ven. Takže s někým se začnu prát, abych si tam dokazoval nějaké ego, tak riskuju to, že se ven prostě nedostanu. Nebo až po těch čtyřech letech,

které jsem původně dostal, jo. Na mě venku čekala manželka, na mě venku čekali rodiče prostě, babička a tak dále, takže já jsem měl tu motivaci, jo... Takže já jsem prostě se naučil sebeovládání asi jako nikdy předtím, jo... Že prostě se nevzrušuju, nevěnuju pozornost zbytečným věcem už. Žena se mi tam rozčiluje, já ani brvou nehnu. Prostě už to se mnou nehne, jo. Protože se na mě rozčilovali borci, co byli o hlavu větší, o padesát kilo měli více, řvali po mně, žduchali do mě, chtěli mě vlákat do rvačky a já prostě jsem se na ně jenom špatně tvářil a je to strašně sralo, že jsem jim ani nevynadal, no. (RES29)

Za pozornost však stojí, že změny uvedeného druhu se nemusejí týkat jen zklidnění či lepšího sebeovládání. Někteří informanti měli naopak pocit, že díky kritickým situacím, kterým ve vězení čelili, se stali ve srovnání se svým předchozím „Já“ mnohem průbojnějšími či asertivnějšími. I to subjektivně hodnotili jako vývoj pozitivním směrem.

Určitě jsem jakoby takovej jako že, už jako si nenechám jen tak něco líbit, prostě no jakoby. Dřív jakoby prostě, dobrý, něco mi někdo řekl, tak jsem to, tak jsem mávnul rukou a šel jsem, a teď už prostě ne. Teď už prostě, teď už se ozvu jako... Teď už se ozvu prostě, zařvu si taky na toho člověka, ale jako zas ne jako že bych někoho hned napadal, tak to ne. (RES18)

Výše popisovaným účinkům pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody můžeme rozumět jako výsledku vlastního úsilí dotazovaných jedinců pracovat na sobě samém, a to spíše mimo rámec oficiálních intervencí vězeňského systému. Na jejich hodnocení ve výpovědích našich informantů se zaměříme v následující části.

Programy zacházení a odborná péče

Vzhledem k hlavním cílům výzkumného projektu (viz Krulichová a kol., 2023) byla v rozhovorech věnována zvláštní pozornost vězeňským programům a odborné péči, a to zejména v prvním kole dotazování (tedy po samotném propuštění z výkonu

trestu odnětí svobody). Celkově je ale nutno konstatovat, že většina informantů se k těmto tématům příliš vyjadřovat nechtěla, a pokud ano, jejich postoj byl velmi kritický. Oba tyto způsoby reakcí naznačují, že vliv odborného působení vězeňských pracovníků na jejich další život považují za zanedbatelný, ne-li přímo nulový.

Program zacházení jako takovej, co je ve věznici vlastně nastavenej, tam nefunguje. Tam nikdo nic nedělá. Tam nikoho nezajímáte. Buď se rozhodnete sám za sebe, že si to pojedete nějakým stylem, že se chcete co nejdřív dostat ven, jako jsem to udělal já. Anebo si to prostě odjedete celý. Ale kdybyste se chtěl spolíhat nebo jet podle něčeho, co se týče zaměstnanců tý věznice, tak to je bezvýsledný. Tam to prostě neexistuje. Ti lidi to nechtějí dělat. A nedělají to.
(RES8)

Výrazným prvkem, který by nám v těchto i následujících citátech neměl uniknout, je zjevný akcent na vlastní vůli a motivaci odsouzeného. Mnozí informanti zastávali názor, že stěžejním faktorem v procesu nápravy nejsou, a ani nemohou být, intervence či programy poskytované vězeňskými pracovníky, nýbrž jejich vlastní rozhodnutí v trestné činnosti nepokračovat. Podobně jako z jiných výzkumů i z naší studie jasně vyplývá, že pachatelé se podle svého osobního mínění napravují především sami (Maruna, 2001).

Buď si ten člověk to uvědomí a změní se, ale oni ho nepřevychovají. Ten člověk musí chtít. (RES46)

Já si myslím, že pokud je člověk pevně rozhodnutej vést řádnej život a mít v hlavě to, že prostě držet ten řádnej život hlavně kvůli tomu, aby se nedostal tam, kam by se měl dostat, tak si myslím, že ani tu pomoc potřebovat nemusí.
(RES2)

Silně aktérská pozice, k níž mnozí informanti u otázek na význam pobytu ve vězení pro ukončení kriminální kariéry inklinovali, pak do jisté míry osvětluje jejich kritické poznámky vůči systému odborné práce s odsouzenými. Cítí-li se jedinec odpovědný za svou nápravu a připadá-li si plně kompetentní posoudit, co je z jejího hlediska účinné (viz k tomu též Jarman, 2020; Weaver & McNeill, 2012; McCulloch, 2005), nebude se rozpakovat ostře ohradit proti čemukoli, co mu v příslušném směru nedává smysl.

Tam jsem byl jenom jednou, nějaké jako video, jak se mám chovat na plesy a toto. Říkám, co mi to tu ukazujete, panebože? Já nemám pět roků, já jsem chodil na plesy a umím jíst vidličkou. (RES13)

Byla hodina počítačů a probíhalo to tak, že přišel vychovatel a zapnul monitor, pustil tam nějaký poslední film, já nevím, nějaký trháček, a to bylo všechno... A když jsem se ho ptal, jestli k tomu nemá nějakou brožuru, že bych si ji třeba přečet, jak se kladou ty prsty, tak se na mě díval úplně jak na... (RES11)

Obdobně lze považovat za pochopitelné, že aktérská perspektiva vede k odporu vůči jakýmkoli náznakům ryze formálního přístupu. Řada informantů měla dojem, že odborné působení je založeno spíše na administrativním vykazování činností, a nikoli na skutečné práci s lidmi, která by vedla k účinnému řešení problémů, kvůli nimž se ve vězení ocitli. Takové zjištění je uráželo a vzbuzovalo v nich nechuť se příslušných aktivit účastnit.

Fungovalo to vlastně na papíru. Vám nabídli, co jste chtěli, napsali vás, kam jste, co si kdo řekl, když to řeknu. Většina z nich tam nechodila a někdy to bylo fakt kontrolovaný, tak chodili, ale tam se to jenom každý týden odpačovalo na nástěnce, že to probíhá... (RES31)

Nikdo neřeší, jestli jste tam byl, nebyl... Já jsem měl kroužek počítačů ve čtyři hodiny, a já jsem z práce jezdil v sedm večer. A přitom jsem pak v posudku,

závěrečným, měl: plní, pravidelně dochází, takže to mě úplně... Dobře, mám klid, ale na druhou stranu, proč z nás dělají idioty? (RES7)

Formální přístup byl informanty ostře kritizován i v souvislosti s hodnocením pro účely podmíněného propuštění nebo přeřazení v rámci vnitřní diferenciaci věznic. Opět se jedná o projev výrazně aktérské pozice. Odsouzený, který je bytostně přesvědčen, že zná cestu k vlastní nápravě a podniká pro ni sám potřebné kroky, by nepochybně rád zaznamenal důkazy o tom, že pracovníci věznice jeho aktivní postoj oceňují a hledí na něj odlišným způsobem než na spoluvězně, kteří stejnou motivaci či úsilí neprojevují. Důraz zaměstnanců věznice na plnění čistě režimových pravidel, a nikoli na signály desistence (srov. Kazemian, 2020; Novopacká, 2024), proto považovali za projev krajně nespravedlivého přístupu.

Na ty, kteří ví, že se nedostanou podmíněčně, tak na ně nemá věznice metr. Je nemůžete trestat, oni v podstatě nejvíce trestají a nejvíce řeší ty, kteří chtějí žádat o to podmíněčné propuštění... Kdybych já dostal kázeňský trest za to, že jsem neměl ustlanou postel, nebo že jsem měl někde knížku, jo, úplně jako nesmyslné věci, tak mě nepropustí potom. I kdybych všechno plnil, tak za toto mě nepropustí. (RES48)

Zároveň ale platí, že většina informantů, kteří se rozhodli zahrnout odbornou pomoc do svých vlastních strategií či plánů nápravy, se jí během pobytu ve výkonu trestu dočkala. Odborní zaměstnanci tak zjevně dokázali uspokojit potřebu těch, kdo v jejich působení viděli vhodnou příležitost k zintenzivnění práce na sobě samém.

Kdo po jejich pomoci velmi natahuje ruku a dá o sobě vědět, zaujme je, tak oni velmi ochotně, aspoň mám tu zkušenost, se ho ujmou. (RES22)

Mně pomohly věci, který vlastně já sám jsem si vyhledal... Když jsem se snažil přestat kouřit, tak jsem náhodou natrefil na adiktologa ve věznici, a aniž by

vlastně jsme začali řešit něco o nějakém kouření, tak se mě začal ptát na můj život, proč jsem se dostal do kriminálu a tak. A tím to vlastně začalo, a vlastně jsem zjistil, že on mi může pomoci... Vyznat se sám v sobě, protože na něco stačíte sám a na něco úplně ne. A nebyl to ten typ terapií, že by vám říkal: Tohle smíte, tohle nesmíte... Ale spíš vás jako motivoval k tomu, abyste na to sám přišel. Což je super, a má to tu přidanou hodnotu, že vám to nikdo do té hlavy nevtlouk a že jste sám na to přišel. (RES44)

Současně nelze přehlédnout, že v naprosté většině těchto případů nebyla spokojenost informanta s příslušnou intervencí vázána jen na její odbornou stránku. Obvyklá byla spíše tendence vyzdvihnout „lidský rozměr“ spolupráce s příslušným zaměstnancem.

Vy musíte projevít aktivitu a snahu, požádat, teda napsat žádanku. A von na základě prostě určitých kritérií si vás buď vybere, nebo ne. No, tak mě si našťestí vybral, takže jsem absolvovala terapii práce s trestným činem. A to je teda výborný člověk. Ten vám neříká ani „odsouzená“, ten vás oslovuje normálně paní [X], chová se k vám normálně. Má jakoby takovej prostě přístup, že do toho vězení se může dostat každé. Prostě srazíte někoho na přechodu, a jako on dycky říkal, budu na druhý straně katru zároveň s váma. Jo, nebudu na té obrácené straně. Dokázal pochopit i ty narkomany, co tam prostě s nima pracujou u té prevence relapsu. Měl k tomu velice osobitý přístup, a myslím, že hodně lidem pomohl. (RES14)

Náš výzkum tak v tomto ohledu dospěl ke zcela totožným zjištěním jako řada obdobně zaměřených zahraničních studií. Účinnost prakticky jakéhokoli odborného působení je v očích samotných pachatelů úzce spojena s respektujícím přístupem pracovníka a jeho schopností projevít upřímný zájem o životní situaci dotyčného jedince (viz např. Raynor, Ugwudike & Vanstone, 2014; Trotter, 2015). Otázka, kdo a jakým způsobem intervenci poskytuje, se tak i v prostředí věznic jeví stejně důležitá jako obsah intervence samotné (McNeill & Schinkel, 2016).

Diskuse a závěry

Ukončování kriminální kariéry je procesem, na jehož průběhu i výsledku se podílejí jak faktory subjektivní (individuální), tak faktory objektivní (strukturální). Jejich působení je navzájem provázané, což dobře ilustrují kvalitativní výzkumy založené na rozhovorech se samotnými desistery. Mimo jiné potvrzují, že vliv faktorů působících v sociálním prostředí, které již tradičně považujeme za potenciálně významné body obratu, není nikdy automatický. Vždy záleží na tom, jak je vnímá i samotný jedinec a jaký význam či smysl jim připisuje (Rumgay, 2004). Nebude-li vůči nabízejícím se příležitostem otevřený a zároveň i dostatečně motivovaný je využít, roli „háček na změnu“ (Giordano, 2002) nebo bodů obratu (Sampson & Laub, 1993) nesehrají. Na osobní pohled pachatelů a jejich porozumění vlastním zkušenostem bychom se proto měli systematicky zaměřit i ve výzkumech, které se věnují trestu odnětí svobody a jeho potenciálnímu vlivu na desistenci.

Lze namítnout, že ryze subjektivní pohled informantů na jejich pobyt ve vězení je jednou ze zjevných slabín takto zaměřených studií. Výpovědi mohou být vůči realitě silně zkreslené a život za mřížemi líčit horší nebo naopak lepší, než jakým ve skutečnosti je. Smyslem takto pojatých výzkumů ovšem není ověřovat, nakolik mluví informant o svých zkušenostech pravdivě. Podstatnou informaci získáváme již tím, že příslušná témata v daných souvislostech zmiňuje a volí pro jejich prezentaci určitou, jemu vyhovující formu (více k tomuto aspektu kvalitativních studií viz u nás podrobně Walach, 2023). Stěžejní proto není vědět, zda naši informanti skutečně zažili vše, o čem nám vyprávěli. Cenným je spíše zjištění, že pokud se sami zamýšlejí nad trestem odnětí svobody a jeho případným vlivem na pokračování či ukončení kriminální kariéry, mají zjevně tendenci některá témata akcentovat, zatímco o jiných naopak nemluvit nebo jejich význam více či méně zpochybňovat. Skutečnost, že poznatky z naší studie jsou velmi podobné poznatkům ze srovnatelných výzkumů zahraničních, je ostatně důkazem, že pohled mnoha desistujících pachatelů na vězení má své typické a často se opakující znaky. Kriminologie by jim i proto měla věnovat náležitou pozornost.

K samotným zjištěním, týkajícím se pozitivních aspektů uvěznění, budme ovšem nanejvýš obezřetní. Většina autorů, kteří výzkumy tohoto typu v minulosti uskutečnili, důrazně varuje, aby výsledky nebyly pojmány jako důkaz o účinnosti výkonu trestu odnětí svobody, natož jako argument pro jeho širší využívání (srov. van Ginneken, 2016; Crewe & Ievins, 2020). V individuálních životních příbězích některých desisterů sice může pobyt za mřížemi figurovat jako osudový obrat k ukončení kriminální kariéry, avšak z obecného hlediska nadále platí, že vězení je institucí způsobující závažné škody jak odsouzeným, tak celé společnosti (Liebling & Maruna, 2005). Žádoucí změny, k nimž může v jednotlivých případech dojít na úrovni osobní identity či vnímání sebe sama, se navíc odehrávají v prostředí, které je samo o sobě problematické a má tendenci produkovat další obtíže a překážky. Dílčí a kýžený pokrok v jedné oblasti (například změny v hodnotovém žebříčku nebo zdokonalené sebeovládání) tak může být později znevážen nepříznivým vývojem a zhoršením stavu v oblasti jiné (například stigmatizace a s ní spojené problémy s pozdějším uplatněním na trhu práce). Existuje navíc riziko, že samo příznivé hodnocení pobytu za mřížemi není odrazem prožité skutečnosti, ale spíše výsledkem následné snahy desistujících pachatelů připsat i negativním životním zážitkům hlubší a pozitivní smysl, aby se zbavili tíživého pocitu promarněné části svého života (k tomu více viz např. Comfort, 2008).

Podobně je třeba zbystřit při jakékoli zmínce o tom, že podmínky ve vězení mohou být pro určité jedince příznivější než jejich aktuální životní situace na svobodě. Trest odnětí svobody sice může v procesu desistence posloužit jako okamžité a radikální „odříznutí“ od patologické reality, avšak vězení by již z principu nemělo sloužit pro řešení problémů, k nimž mají primárně směřovat opatření v oblasti široké sociální politiky. Podle některých autorů je to koneckonců právě tendence přesouvat část odpovědnosti za tyto jevy do oblasti trestní justice, což můžeme řadit k největším výzvám současného vězeňství (srov. např. Crewe, 2009; Davis, 2021; Drake, 2016).

Přes uvedené výhrady i zjevná omezení související s velikostí a samotným výběrem analyzovaného vzorku (včetně specifického zaměření na osoby podmíněně propuštěné, které nemusejí reprezentovat vězeňskou populaci jako takovou) lze z zkušenosti našich informantů považovat za důležitou a autentickou výpověď o vztahu mezi trestem odnětí svobody a procesy spojenými s desistencí. Prezentovaná data dokládají, že sami pachatelé mají v kontextu uvěznění tendenci připisovat rozhodující roli při změně vlastního chování své osobní vůli či racionálnímu rozhodnutí v trestné činnosti dále nepokračovat. Ke změně osobní identity z kriminální na nekriminální tak podle jejich názoru ve vězení nedochází nátlakem či působením odborných pracovníků, ale pouze díky osobní motivaci a touze změnit svůj dosavadní styl života. V duchu akčních teorií desistence (Barry, 2007; King, 2014; Shapland & Bottoms, 2011; Williams & Schaefer, 2021) jsou pak také často sami schopni pojmenovat prvky, které jim k desistenci pomohou, nebo naopak jejímu dosažení brání, a v návaznosti na ně promýšlet a rozvíjet vlastní strategie či plány. Není tudíž divu, že stejnou optikou posuzují odbornou pomoc či programy, s nimiž se během výkonu trestu odnětí svobody setkávají. Nerozpakují se zaujmout krajně kritický postoj, jakmile v nich nevidí praktický smysl či užitek.

Zastánci desistenčních teorií v uvedených souvislostech zdůrazňují, že odborné působení na pachatele bychom měli vnímat jako určitou formu doprovázení, asistence či pomoci na cestě k ukončení kriminální kariéry, a nikoli jako postup řízený pracovníkem coby vševědoucím expertem (McNeill, 2006; McNeill & McCulloch, 2008). Nelze přehlédnout, že české vězeňství je v tomto ohledu dosud pevně zakořeněno v historicky starším, tedy rehabilitačním modelu. Již samotný termín „odborné zacházení“, na němž svou práci s odsouzenými koncepčně zakládá, odpovídá představě více či méně pasivního jedince, jehož je třeba vhodnými metodami a postupy ke změně chování přimět (srov. Tomášek, 2024). Sami pracovníci Vězeňské služby ČR ale vědí, že není-li odsouzený dostatečně motivován, požadovaný efekt se nikdy nedostaví (Zhřivalová et al., 2023). Otázka, jaký smysl příslušným programům a intervencím odsouzení přisuzují, respektive jak je vnímají

v širším kontextu svého života, je tak stejně významná, jako samotná náplň těchto opatření nebo kvalita metod a postupů, které jsou v jejich rámci využívány (k tomu více viz Tomášek, 2024).

I z tohoto důvodu by bylo chybou vnímat naše zjištění jako zprávu o tom, že odsouzení inklinují k podceňování či popírání významu odborné péče, a to na úkor přesvědčení o vlastní schopnosti využít čas ve výkonu trestu odnětí svobody k osobnímu zamyšlení o důležitých hodnotách a vztazích nebo ke specifickému tréninku psychické odolnosti. Přistoupit bychom k nim měli spíše jako k podnětu k úvahám, nakolik lze tyto osobité strategie vlastní nápravy s odbornými intervencemi propojit. Ideálním jsou v tomto smyslu případy, kdy se spolupráce odsouzeného s odbornými zaměstnanci vězeňské služby stane součástí jeho narativu vlastní nápravy (Digard, 2014; Kazemian, 2020; Mullins & Kirkwood, 2021). Za obzvlášť důležité proto považujeme poznatky o tom, jaké konkrétní prvky naši informanti na činnosti odborných zaměstnanců oceňovali a co je vedlo k tomu, aby kontakt s nimi vyhledávali. Tato i jiné studie hovoří v uvedeném smyslu jasně. Lidská stránka vzájemné spolupráce a s ní spojené projevování empatie, porozumění a respektu je očividně stejně důležitá jako stránka odborná. Profesní příprava i hodnocení zaměstnanců Vězeňské služby ČR by tuto skutečnost měly pokud možno plně reflektovat.

Poznatky shrnuté v tomto textu je třeba chápat jako pokus ilustrovat daná témata na datech z českého prostředí, nikoli jako odpověď na všechny otázky, které s touto problematikou souvisejí. Zdůraznit je přitom znovu nutné již samu skutečnost, že při jeho přípravě byly analyzovány pouze ty výroky, které se v příslušném vzorku rozhovorů vztahovaly k pozitivnímu vlivu vězení na desistenci. Prezentovaný výzkum ve svých celkových závěrech podle očekávání potvrdil, že v procesu ukončování kriminální kariéry sehrávají často významnější roli spíše faktory mimo dosah trestní justice. Ačkoli tak u některých informantů vězení mohlo posloužit jako důležitý impulz pro přehodnocení dosavadního způsobu života, v pozdějších kolech rozhovorů nebylo možno přehlédnout, jak do „hry“ výrazně

vstupují různorodé vlivy prostředí, často ve formě překážek a komplikací spojených s uplatněním v běžných sociálních rolích (Krulichová et al., 2023; Tomášek, 2024). V souladu s většinou současných teorií se tak jasně ukázalo, že desistence je ve výsledku produktem vzájemného působení faktorů individuálních a strukturálních. Vůle či racionální rozhodnutí ukončit trestnou činnost nemusí samy o sobě postačovat, nebudou-li ve vhodnou chvíli provázány s příznivými podmínkami či příležitostmi pro jejich praktickou realizaci.

Autor tohoto článku nicméně i tak věří, že perspektiva, s níž k problematice trestu odnětí svobody přistoupil, poslouží budoucím výzkumům jako inspirace. Osobní zkušenosti, které pachatelé ve vězení získávají, bychom ani z jejich pohledu neměli vytrhávat z celkového kontextu kriminální kariéry a procesů vázaných na její zahájení, pokračování i ukončení. Propojení tradičních penologických otázek s tématem desistence a jejich klíčových faktorů se tak jeví jako slibná cesta pro další rozvoj kriminologického bádání v této oblasti.

JAN TOMÁŠEK je výzkumným pracovníkem Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. Zaměřuje se zejména na problematiku probace, resocializace pachatelů, kriminální kariéry a desistence. Jako externí vyučující působí na katedře kriminologie Policejní akademie ČR.

Literatura

- Abell, L. (2018). Exploring the transition to parenthood as a pathway to desistance. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 4(3), 395–426.
- Apel, R., & Horney, J. (2017). How and why does work matter? Employment conditions, routine activities, and crime among adult male offenders. *Criminology*, 55(2), 307–343.
- Airaksinen, J., Aaltonen, M., Tarkiainen, L., Martikainen, P., & Latvala, A. (2023). Associations between cohabitation, marriage, and suspected crime: A longitudinal within-individual study. *Journal of Developmental and Life-Source Criminology*, 9(1), 54–70.

- Barry, M. (2006). *Youth offending in transition*. London: Routledge.
- Barry, S. (2007). Listening and learning: The reciprocal relationship between worker and client. *Probation Journal*, 54(4), 407–422.
- Bersani, B. E., Laub, J. H., & Nieuwbeerta, P. (2009). Marriage and desistance from crime in the Netherlands: Do gender and socio-historical context matter? *Journal of Quantitative Criminology*, 25(1), 3–24.
- Bersani, B. E., & Doherty, E. E. (2018). Desistance from offending in the twenty-first century. *Annual Review of Criminology*, 1, 311–334.
- Bonta, J., & Andrews, D. (2010). Viewing offender assessment and rehabilitation through the lens of the risk-need-responsivity model. In: F. McNeill, P. Raynor, C. Trotter (Eds.), *Offender supervision. New directions in theory, research and practice* (pp. 19–40). Abingdon: Willan Publishing.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Burnett, R., & Maruna, S. (2004). So ‘prison works’, does it? *Howard Journal of Crime and Justice*, 43(4), 390–404.
- Carlsson, C., & Sarnecki, J. (2016). *An introduction to life-course criminology*. London: Sage Publications.
- Chen, G. (2018). Building recovery capital: The role of ‘hitting bottom’ in desistance and recovery from substance abuse and crime. *Journal of Psychoactive Drugs*, 50(5), 420–429.
- Comfort, M. (2008). “The best seven years I could’a done”: The reconstruction of imprisonment as rehabilitation by former prisoners and their partners. In: P. Carlen (Ed.), *Imaginary penalties* (pp. 252–274). Cullompton: Willan Publishing.
- Crewe, B. (2009). *The prisoner society: Power, adaption and resistance in an English prison*. Oxford: Clarendon.
- Crewe, B. (2011). Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment. *Punishment & Society*, 13(5), 509–529.

- Crewe, B. (2024). 'Sedative coping', contextual maturity and institutionalization among prisoners serving life sentences in England and Wales. *The British Journal of Criminology*, 64(5), 1080-1097.
- Crewe, B., & Ievins, A. (2020). The prison as a reinventive institution. *Theoretical Criminology*, 24(4), 568-589.
- Davis, A. Y. (2021). *Jsou vězňice překonané?* Praha: Utopia Libri.
- Digard, L. (2014). Encoding risk: Probation work and sex offenders' narrative identities. *Punishment and Society*, 16(4), 428-447.
- Dirga, L., Lochmannová, A., & Juříček, P. (2015). The Structure of the inmate population in Czech prisons. *Sociológia*, 47(6), 559-578.
- Drake, D. H. (2016). Prison expansion. In: Y. Jewkes, J. Bennett, B. Crewe (Eds.), *Handbook on prison* (pp. 101-113). London: Routledge.
- Drápal, J., Jiříčka, V., Raszková, T. (2021). *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer.
- Durnescu, I. (2019). Pains of reentry revisited. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 63(8), 1482-1498.
- F.-Dufour, I., Brassard, R., & Martel, J. (2015). An integrative approach to apprehend desistance. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 59(5), 480-501.
- Farrall, S., & Bowling, B. (1999). Structuration, human development and desistance from crime. *The British Journal of Criminology*, 39(2), 253-268.
- Farrall, S., & Calverley, A. (2006). *Understanding desistance from crime. Theoretical directions in resettlement and rehabilitation*. Maidenhead: Open University Press.
- Fernando, R. (2024). *Comparing pathways of desistance. An international perspective*. London: Routledge.
- Gälnder, R. (2020). *Maintaining desistance. Barriers and expectations in women's desistance from crime*. Stockholm: Stockholm University.
- Giordano, P. C., Cernkovich, S. A., & Rudolph, J. I. (2002). Gender, crime, and desistance: Toward a theory of cognitive transformation. *American Journal of Sociology*, 107(4), 990-1064.

- Giordano, P. C., Longmore, M. A., Schroeder, R. D., & Seffrin, P. M. (2008). A life-course perspective on spirituality and desistance from crime. *Criminology*, 46(1), 99–132.
- Hallett, M., & McCoy, J. S. (2015). Religiously motivated desistance: An exploratory study. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 59(8), 855–872.
- Healy, D. (2014). Becoming desister. Exploring the role of agency, coping and imagination in the constructing of a new self. *The British Journal of Criminology*, 54(5), 873–891.
- Hollin, C. R., & Palmer, E. J. (2006). Offending behaviour programmes: History and development. In: C. R. Hollin, E. J. Palmer (Eds.), *Offending behaviour programmes. Development, application and controversies* (pp. 1–32). Chichester: Wiley.
- Jarman, B. (2020). Only one way to swim? The offence and the life course in accounts of adaptation to life imprisonment. *The British Journal of Criminology*, 60(6), 1460–1479.
- Juříček, P. (2024). Interpersonální konflikty mezi osobami ve výkonu trestu odnětí svobody v důsledku ilegální směny. *Bezpečnostní teorie a praxe*, 25(1), 29–50.
- Kazemian, L. (2020). *Positive growth and redemption in prison. Finding light behind bars and beyond*. London: Routledge.
- King, S. (2013). Early desistance narratives: A qualitative analysis of probationers' transitions toward desistance. *Punishment and Society*, 15(2), 147–165.
- King, S. (2014). *Desistance transitions and the impact of probation*. London: Routledge.
- Khan, Z. (2023). Experiences of self-reflection as identity reconstruction and adaptation to prison life. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 62(4), 575–589.
- Krulichová, E., Bašná, K., Beláňová, A., Čermák, D., Mikešová, R., Rozum, J., Tomášek, J., & Urbánek, T. (2023). *Faktory recidivy a proces ukončování kriminální kariéry v kontextu podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody s dohledem. Souhrnná výzkumná zpráva*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

- Laub, J. H., & Sampson, R. J. (2003). *Shared beginnings, divergent lives. Delinquent boys to age 70*. Cambridge: Harvard University Press.
- Laursen, J. (2023). Radical hope and processes of becoming: Examining short-term prisoners' imagined futures in England & Wales and Norway. *Theoretical Criminology*, 27(1), 48-65.
- Liem, M., & Richardson, N. J. (2014). The role of transformation narratives in desistance among released lifers. *Criminal Justice and Behaviour*, 41(6), 692-712.
- Liebling, A., & Maruna, S. (2005). Introduction: the effects of imprisonment revisited. In: A. Liebling, S. Maruna (Eds.), *The effects of imprisonment* (pp. 1-28). London and New York: Routledge.
- Maruna, S. (2001). *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Maruna, S., & Farrall, S. (2004). Desistance from crime: a theoretical reformulation. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 43, 171-193.
- Maruna, S., LeBel, T. P. (2010). The desistance paradigm in correctional practice: From programmes to lives. In: F. McNeill, P. Raynor, Ch. Trotter (Eds.), *Offender supervision. New directions in theory, research and practice* (pp. 65-87). Abingdon: Willan Publishing.
- Maruna, S., & Toch, H. (2005). The impact of imprisonment on the desistance procesess. In: J. Travis, C. Visher (Eds.), *Prisoner reentry and crime in America* (pp. 139-178). Cambridge: University Press.
- Maruna, S., Wilson, L., & Curran, C. (2006). Why God is often found behind bars: Prison conversions and the crisis of self-narrative. *Research in Human Development*, 3(2), 161-184.
- McCulloch, T. (2005). Probation, social context and desistance: Retracing the relationship. *Probation Journal*, 52(1), 8-22.
- McNeill, F. (2006). Desistance paradigm for offender management. *Criminology and Criminal Justice*, 6(1), 39-62.

- McNeill, F., & McCulloch, T. (2008) Desistance-focused approaches. In: S. Green, E. Lancaster, S. Feasey (eds.), *Addressing offending behaviour. Context, practice, values* (pp. 154-171). Cullompton: Willan Publishing.
- McNeill, F., & Schinkel, M. (2016). Prisons and desistance. In: Y. Jewkes, B. Crewe, J. Bennett (Eds.), *Handbook of prison* (pp. 607-621). London and New York: Routledge.
- Mertl, J. (2020). „Musíme makat a poslouchat, no“: Vězení, potlačování autonomie a responsabilizace u vězňených a propuštěných osob v ČR. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 56(4), 523-553.
- Mertl, J. (2022). What seems to be the problem? Ex-prisoners' reentry/resettlement in the Czech Republic. *Crime and Delinquency*, 70(8), 1993-2016.
- Mills, A., & Kendall, K. (2016). Mental health in prisons. In: Y. Jewkes, J. Bennet (Eds.), *Handbook of prisons* (pp. 187-204). London: Routledge.
- Monsbakken, C. W., Lyngstad, T. H., & Skardhamar, T. (2013). Crime and the transition to parenthood. The role of sex and relationship context. *The British Journal of Criminology*, 53(1), 129-148.
- Mullins, E., & Kirkwood, S. (2024). From desistance narratives to narratives of rehabilitation: Risk-talk in groupwork for addressing sexual offending. *Criminology and Criminal Justice*, 24(2), 430-448.
- Murray, J. (2005). The effects of imprisonment on families and children of prisoners. In: A. Liebling, S. Maruna (Eds.). *The effects of imprisonment* (pp. 442-462). Cullompton: Willan Publishing.
- Nagin, D. S., Cullen, F. T., & Jonson, C. L. (2009). Imprisonment and reoffending. *Crime and Justice*, 38(1), 115-200.
- Novopacká, M. (2024). *Úspěch ve vězeňských programech jako signál desistence*. Nepublikovaná dizertační práce. Praha: Filozofická fakulta UK.
- Nugent, B., & Schinkel, M. (2016). The pains of desistance. *Criminology and Criminal Justice*, 16(5), 568-584.

- Pager, D. (2003). The mark of a criminal record. *American Journal of Sociology*, 108(5), 937–975.
- Paternoster, R., & Bushway, S. (2009). Desistance and the feared self: Towards an identity theory of criminal desistance. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 99(4), 1103–1056.
- Raynor, P., Ugwuđike, P., & Vanstone, M. (2014). The impact of skills in probation work: A reconviction study. *Criminology and Criminal Justice*, 14(2), 235–249.
- Rennie, A., & Crewe, B. (2023). ‘Tightness’, autonomy and release: The anticipated pains of release and life licencing. *The British Journal of Criminology*, 63(1), 184–200.
- Rocque, M. (2017). *Desistance from crime. New advances in theory and research*. New York: Palgrave Macmillan.
- Rumgay, J. (2004). Scripts for safer survival: Pathways out of female crime. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 43(4), 405–419.
- Sampson, R. J., & Laub, J. H. (1993). *Crime in the making: pathways and turning points through life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sampson, R. J., & Laub, J. H. (2006). A life-course theory of cumulative disadvantage and the stability of delinquency. In: P. T. Thornberry (ed.), *Developmental theories of crime and delinquency* (pp. 133–163). New Brunswick: Transaction Publishers.
- Segev, D. (2020). *Desistance and societies in comparative perspectives*. London: Routledge.
- Shapland, J., & Bottoms, A. (2011). Reflections on social values, offending and desistance among young adult recidivists. *Punishment and Society*, 13(3), 256–282.
- Scheinost, M., HÁková, L., Rozum, J., Tomášek, J., & Vlach, J. (2015). *Trestní sankce – jejich uplatňování, vliv na recidivu a mediální obraz v televizním zpravodajství*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Schinkel, M. (2014). *Being imprisoned. Punishment, adaptation and desistance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Skardhamar, T., Savolainen, J., Aase, K. N., & Lyngstad, T. H. (2015). Does marriage reduce crime? *Crime and Justice*, 44(1), 385–446.
- Soyer, M. (2013). The imagination of desistance. *The British Journal of Criminology*, 54(1), 91–108.
- Sparkes, A. C., & Day, J. (2016). Aging bodies and desistance from crime: Insights from the life stories of offenders. *Journal of Aging Studies*, 36(1), 47–58.
- Stone, R. (2016). Desistance and identity repair: Redemption narratives as resistance to stigma. *The British Journal of Criminology*, 56(5), 956–975.
- Tomášek, J. (2024). *Kouzlo desistance: jak se napravují pachatelé v Čechách*. Praha: Wolters Kluwer.
- Trotter, C. (2015). *Working with involuntary clients. A guide to practice*. London a New York: Routledge.
- Uggen, C. (2000). Work as a turning point in the life course of criminals: a duration model of age, employment, and recidivism. *American Sociological Review*, 65(4), 529–546.
- Vaughan, B. (2007). The internal narrative of desistance. *The British Journal of Criminology*, 47(3), 390–404.
- Vanhooren, S., Leijssen, M., & Dezutter, J. (2018). Posttraumatic growth during incarceration: A case study from an experiential–existential perspective. *Journal of Humanistic Psychology*, 58(2), 144–167.
- Van Ginneken E. F. (2016). Making sense of imprisonment: Narratives of posttraumatic growth among female prisoners. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 60(2), 208–227.
- Vieraitis, L. M., Kovandzic, T., & Marvell, T. B. (2007). The criminogenic effects of imprisonment: Evidence from state panel data, 1974–2002. *Criminology & Public Policy*, 6(3), 589–622.
- Villman, E. (2023). Desistance upon release from prison: Narratives of tragedy, irony, romance and comedy. *The British Journal of Criminology*, 64(6), 693–709.

- Visher, C. A., & Travis, J. (2003). Transitions from prison to community: Understanding individual pathways. *Annual Review of Sociology*, 29, 89-113.
- Walach, V. (2023). Narativní kriminologie: představení hlavních konceptů a teoretických východisek. *Česká kriminologie*, 9(1), 1-30.
- Ward, T., & Maruna, S. (2007). *Rehabilitation*. London: Routledge.
- Weaver, B. (2016). *Offending and desistance*. London and New York: Routledge.
- Weaver, B., & McNeill, F. (2012). Managing cases of supporting change? Some implications of desistance research for case management. *EuroVista*, 2(2), 97-108.
- Williams, G. C., & Schaefer, L. (2021). Expanding desistance theories through the integration of offender strategies. *Journal of Crime and Justice*, 44(1), 16-32.
- Zhřivalová, P., Raszková, T., Háková, L., & Novák, P. (2023). *Diferenciace odsouzených ve věznicích s ostrahou*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.